

LUND UNIVERSITY

Dvärgagen vid Vombsjön 2013-2021, samt ett nyfynd vid Sövdesjön

Wittzell, Håkan

Published in:

Botaniska Notiser: utgivna av Lunds botaniska förening (2001-)

2022

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wittzell, H. (2022). Dvärgagen vid Vombsjön 2013-2021, samt ett nyfynd vid Sövdesjön. *Botaniska Notiser: utgivna av Lunds botaniska förening (2001-)*, 155(4), 1-8.

Total number of authors:

1

Creative Commons License:

Annan

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Dvärgagen vid Vombsjön 2013–2021, samt ett nyfynd vid Sövdesjön

Håkan Wittzell

Figur 1. Dvärgag i sydvästra viken av Vombsjön 4 september 2018. Foto: Håkan Wittzell.

Abstract: *Cyperus fuscus* was thought to be extinct in Sweden until it was rediscovered at Lake Vombsjön, Skåne, after 63 years in 2013. The species also occurred at the lake 2014–2021, but in very variable numbers. The variation depended largely on the water level during late summer. Favourable conditions in form of low levels in late summer have also occurred prior to 2013, though less frequently than in recent years. It is concluded that 2013 most likely was not the first year since 1950 that *Cyperus fuscus* occurred at Lake Vombsjön. Data are also presented from Lake Sövdesjön, where the species was discovered for the first time in 2019 and also occurred in 2020 and 2021. Here, the numbers are lower than at Lake Vombsjön, but the occurrence seems stable.

Frågorna var många när dvärgagen *Cyperus fuscus* sensationellt återupptäcktes vid Vombsjön 2013, efter att inte ha setts på denna sin senaste naturliga lokal i Sverige sedan 1950 (Wittzell 2014). Var massförekomsten i samband med det extremt låga vattenståndet 2013 tillfällig eller skulle dvärgagen kunna hålla sig kvar? Var det första gången sedan 1950 som arten uppträdde vid Vombsjön eller är den regelbundet förekommande men förbisedd? Är

den rentav årligt förekommande? Och vilka är betingelserna för dvärgagens förekomst vid sjön?

För att få svar på frågorna har jag även 2014–2021 inventerat den ca 4,7 km långa sträcka längs västra stranden, sydvästviken och sydostviken där dvärgagen påträffades 2013. Resultatet visar att 2013 var ett exceptionellt år både vad gäller vattenståndet och det rekordartade uppträdandet (2770 ex), men

dvärgagen har visat sig årligen vid sjön även de följande åren. Antalet har dock varierat kraftigt med som minst bara 5 ex år 2017 och som mest 1 155 ex 2020.

I det följande kommer jag att redovisa förekomsten vid Vombsjön sedan 2013. Därefter kommer jag att försöka ringa in förutsättningarna för dvärgagen vid sjön, och till sist kommer jag att blicka bakåt och undersöka om de betingelserna också förelåg decennierna närmast före återupptäckten.

Glädjande nog upptäckte Joa Niskakari helt oväntat ett nytt bestånd av dvärgag vid Sövdeshön 2019. Sedan dess följer jag även förekomsten där. Allra sist kommer jag därför också att redovisa mina inventeringar av Sövdeshön 2019–2021.

Inventeringen av Vombsjön

Förutsättningarna för dvärgagen vid Vombsjön var helt exceptionella vid återupptäckten 2013, eftersom Sydsvatten AB hade tappat av vatten ur sjön för att kunna reparera den kombinerade bron och regleringsdammen vid utloppet (Witzell 2014). Vattenståndet den 1 augusti 2013 var mellan 0,69 m och 1,28 m lägre än vid samma datum under åren 2014–2021 (jämför nedan). Det avspeglar sig också i inventeringsresultatet för de efterföljande åren, som inte har kommit i närheten av resultatet 2013 (2770 ex). Flest plantor under perioden 2014–2021 påträffades år 2020 (1 155 ex), vilket också är det år med det lägsta vattenståndet den 1 augusti sedan rekordåret 2013. Tre år har antalet exemplar legat kring 600–700 och två år

mellan 150–200 (Tabell 1). Sämst gick det för dvärgagen 2015 (32 ex) och 2017 (5 ex).

Bottenåret 2017 var också det året som uppvisade det högsta vattenståndet den 1 augusti sedan återupptäckten. Vid en första inventering 27 augusti lyckades jag inte hitta ett enda exemplar. Jag väntade därför ända till 22 september innan jag gjorde ett nytt försök, men då hade vattenståndet redan börjat stiga markant igen. De enda plantorna som jag kunde hitta vid det tillfället var fyra mycket små ex nedanför Vombsjögården. Den 5 september hade Göran Mattiasson (muntlig uppgift) räknat in 5 ex i samma område, även om de på Artportalen har kommit att läggas in på en floraväktarlokal 100 m längre mot sydost. Det är därför inte omöjligt att Göran och jag har räknat samma exemplar. Med tanke på hur små de exemplaren som jag hittade var, så bedömer jag det dock som mindre sannolikt att det skulle vara samma individer som Göran hittade drygt två veckor tidigare. I så fall skulle det totala antalet för 2017 vara 9 ex, vilket dock inte ändrar något i praktiken.

Det viktigaste resultatet från 2013 och senare är att dvärgagen har uppträtt årligen vid Vombsjön om än bara i blygsamma antal vissa år. De första inventeringsåren verkade det som att antalet möjligen höll på att klinga av och att uppträdandet framför allt var ett resultat av rekordåret 2013. Efter den starka förekomsten 2018–2020 med 700–1 155 ex per år kan man dock inte tala om något egentligt avklingande.

Tabell 1. Antalet plantor av dvärgag vid Vombsjön 2013–2021 uppdelat på delområden.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Utloppet	14	0	0	0	0	44	7	1	0
Väststranden	226	120	0	23	0	23	1	0	0
SV-viken	2488	464	31	161	5	638	692	1 154	166
SO-viken	42	24	1	5	0	10	0	0	0
Totalt	2770	608	32	189	5	715	700	1 155	166

Utbredningen vid Vombsjön

Den rikaste förekomsten av dvärgag har under alla inventeringsåren legat i SV-viken (Tabell 1). Särskilt riklig är dvärgagen på stranden nedanför Vombsjögården och i viss mån på angränsande strandpartier. Detta är kärnområdet för arten vid Vombsjön. Den flacka sandstranden i kombination med det relativt skyddade läget är säkert en viktig faktor till varför dvärgagen är särskilt riklig just här. Goda år har jag dock hittat små, spridda bestånd längs hela SV-viken.

Förekomsten i SO-viken är betydligt sparsammare och mer oförutsägbar. Kanske kan man här se en avtagande trend och åren 2019–2021 kunde jag inte hitta några ex överhuvud taget. Stränderna i SO-viken är generellt inte lika lämpliga för dvärgagen som i SV-viken. Vissa år har jag här hittat ett mindre bestånd på fuktig sand i inre kanten av ett smalt men rätt långsträckt vassbestånd. Det skyddade läget innanför vassen har gjort att plantorna har varit något tidigare utvecklade än i SV-viken.

Det mesta av västra stranden är småstening och därmed mindre lämplig än de sandiga stränderna i SV-viken. Även här kan dvärgagen dock dyka upp lite här och där, om än i mindre antal. Det höga antalet 2014 (120 ex) berodde uteslutande på en mängd småplantor som hade grott i en bara meterlång svacka på ett sandigt parti tillsammans med ansamlade fröer av andra växter. När vattnet sjönk ytterligare blev dock sanden på växtplatsen för torr och de flesta individerna av dvärgag dukade under. Det visar hur dvärgagen vid Vombsjön visserligen är beroende av att vattenståndet sjunker undan, men om det sker alltför snabbt, så kan livsbetingelserna försvinna för tidigt grodda exemplar om det inte samtidigt kommer någon nederbörd.

Längs södra sidan av Vombsjöns utlopp finns ett litet sandigt område, som åtminstone vissa år är lämpligt för dvärgag. År 2018 fanns här hela 44 ex, men i regel rör det sig om betydligt färre individer. Utloppet ligger i Harlösa socken i Eslövs kommun, medan övriga växtplatser vid Vombsjön ligger i Vombs socken i

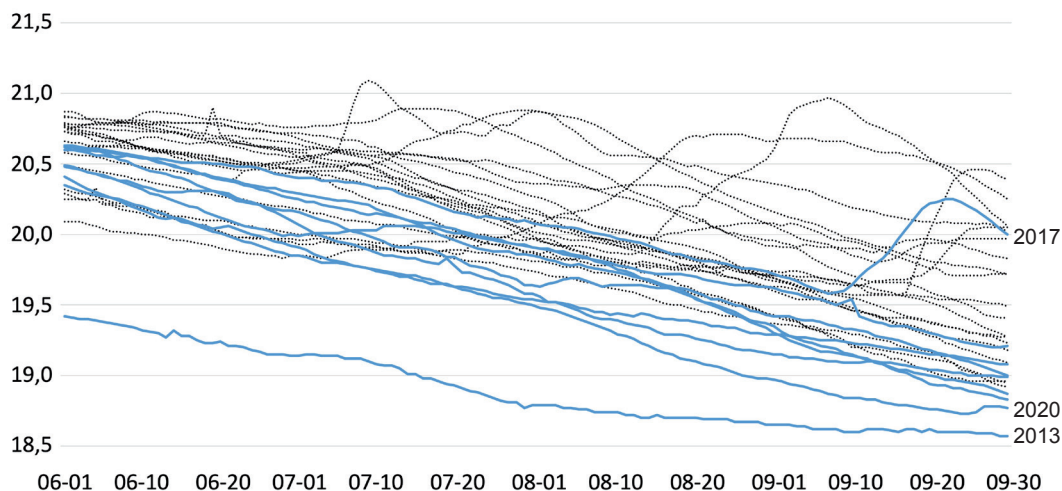

Figur 2. Storleksvariation hos dvärgag vid Vombsjön. (A) En del (ungefär hälften) av en av de största plantorna vid återupptäckten 18 augusti 2013. (B) Ett av endast fyra småvuxna individer som hittades 22 september 2017. Det mäter 13 mm utan rötter och stödblad. Foto: Håkan Wittzell.

Lunds kommun. Det är anledningen till att jag här redovisar denna förekomst separat från resten av västra stranden.

Storleksvariation

Variationen i antalet individer mellan olika år ger inte hela bilden av dvärgagens reproduktion och dynamik vid Vombsjön. Storleksvariationen är nämligen också påtaglig. Gynnsamma år blir många individer storvuxna och mångblommiga, medan under dåliga år dominerar småvuxna ex med bara enstaka eller ett fåtal, små blomax (Figur 2). Detta kommer givetvis också att avspeglats i fröproduktionen. Dvärgagen liknar i detta avseende många andra ettåriga växter. Årsmånen för dvärgagen vid Vombsjön verkar i stor utsträckning hänga samman med vattenståndet under sommarmånaderna och hur tidigt vattnet börjar sjunka undan och blottar stränderna. Rekordåret 2013 och bottenåret 2017 är i detta avseende

Figur 3. Vattenstånd (meter över havet) i Vombsjön från 1 juni till 30 september under åren 1994–2012 (prickade linjer) och 2013–2021 (blå linjer), det vill säga före och efter återupptäckten. Åren med flest och näst flest plantor av dvärgag (2013 resp. 2020) är markerade liksom året med minst antal plantor (2017).

extrema. Även relativt goda år förekommer det dock individer som har grott sent på säsongen och därmed förblir påtagligt småvuxna.

Vattenståndets betydelse

Vattenståndet verkar vara den enskilt viktigaste faktorn för dvärgagens uppträdande vid Vombsjön med tanke på att det vid högvatten helt enkelt inte finns några sandstränder för arten att växa på. Därför uppträder dvärgagen normalt också relativt sent på säsongen vid Vombsjön, eftersom det är först under senare delen av sommaren som sandstränderna blottas och det finns förutsättningar för dvärgagen att gro. Undantaget var rekordåret 2013, då jag återupptäckte arten. Då hade vattennivån varit låg hela sommaren, vilket ledde till att det fanns många storvuxna individer redan i mitten av augusti. Som tidigare framhållits var vattenståndet 2013 emellertid helt exceptionellt. Nivån har inte varit tillnärmelsevis lika låg någon annan sommar under åren 1994–2021, vilket är den period för vilken jag har tillgång till Sydsvatten AB:s dagliga mätningar av vattenståndet (Figur 3).

Under åren 2013–2021 har vattennivån den 1 augusti hunnit sjunka under 20 meter över

havet (m ö.h.) alla år utom ett. Undantaget var 2017 då nivån den 1 augusti fortfarande låg på 20,07 m ö.h. och antalet individer var rekordlågt (5 ex). Kanske korrelerar vattenståndet den 15 juli ännu bättre med dvärgagens uppträdande 2013–2021 än vad vattenståndet den 1 augusti gör, men för överskådlighetens skull kommer jag här bara att hålla mig till huruvida vattennivån den 1 augusti har sjunkit under 20 m ö.h. eller inte.

Då kan vi först konstatera att dessa betingelser med ett vattenstånd under 20 m ö.h. den 1 augusti också förelåg sommaren 2012, det vill säga året innan återupptäckten (Tabell 2). Detta bör ha bidragit till massförekomsten 2013, som i så fall inte var resultatet av en plötslig aktivering av en gammal fröreserv. En viss förökning av dvärgagen bör även ha skett redan 2012.

Går vi längre tillbaka, så finns det fler år som kan ha varit lämpliga för dvärgagen vad gäller vattenståndet, t.ex. 2003, men det finns också somrar som verkar ha varit direkt olämpliga, t.ex. 2004 och 2007. Man kan också konstatera att somrar med gynnsamt vattenstånd (<20 m ö.h. den 1 augusti) har varit fler under andra halvan av mätperioden än under första

Tabell 2. Vattenståndet vid Vombsjön (meter över havet) från 1 juni till 1 oktober 1994—2021, samt antalet exemplar av dvärgag 2013—2021. Gulmarkerade är var vattenståndet 1 augusti lägre än 20 m ö.h.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001			
1 juni	20,77	20,83	20,87	20,84	20,76	20,78	20,66	20,58			
1 juli	20,64	20,68	20,76	20,55	20,60	20,72	20,53	20,45			
1 aug.	20,07	20,16	20,63	20,08	20,36	20,26	20,42	19,96			
1 sep.	19,66	19,58	19,91	19,63	20,03	20,06	19,94	19,70			
1 okt.	20,38	19,28	19,42	19,06	19,96	19,72	19,82	20,04			
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
1 juni	20,73	20,09	20,76	20,79	20,73	20,58	20,49	20,25	20,73	20,29	
1 juli	20,44	19,85	20,47	20,55	20,58	20,51	20,18	20,00	20,45	19,93	
1 aug.	20,14	19,73	20,87	20,01	19,95	20,87	19,85	19,81	19,86	20,08	
1 sep.	19,67	19,36	20,14	19,67	20,72	20,35	19,71	19,40	19,73	20,68	
1 okt.	19,16	18,90	19,72	19,22	20,01	20,05	19,27	18,91	19,47	20,22	
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
1 juni	20,32	19,42	20,62	20,60	20,49	20,62	20,41	20,48	20,35	20,63	
1 juli	19,96	19,14	20,16	20,29	19,99	20,40	19,91	20,07	19,85	20,25	
1 aug.	19,97	18,79	19,63	19,84	19,90	20,07	19,53	19,56	19,48	19,90	
1 sep.	19,42	18,65	19,42	19,28	19,31	19,70	19,29	19,15	18,96	19,60	
1 okt.	18,96	18,57	18,99	18,85	18,83	19,96	19,06	18,99	18,76	19,21	
Antal		2770	608	32	189	5	715	700	1155	166	

halvan. Perioden 1994–2007 verkar bara 3 av 14 år ha uppfyllt det här kriteriet som potentiellt lämpliga för dvärgagen, medan det under perioden 2008–2021 var hela 12 av 14 år som uppfyllde kriteriet och förmodligen var lämpliga vad gäller vattenståndet. Om detta beror på ökat uttag eller minskad tillrinning vet jag

inte; ej heller om denna trend kan förväntas fortsätta.

Inventeringen 2013–2021 kan ge intryck av att dvärgagen är årsvis vid Vombsjön, men vi behöver alltså inte gå så många år tillbaka för att se att så möjligen inte har varit fallet dessförinnan. Fortsätter trenden med relativt lågt

Figur 4. Sjuk av kransalger täcker den nyligen blottlagda stranden av sydvästra Vombsjön 11 augusti 2020. Foto: Håkan Wittzell.

vattenstånd på sommaren så ser förutsättningarna för dvärgagen bra ut. Med lägre vattenstånd ökar dock risken för igenväxning av stränderna. Färre isvintrar kan kanske också ha samma effekt och på västra stranden har jag sett hur knäckepilen *Salix euxina* verkar prova att flytta fram sina positioner. Jag har också noterat att när sandstränderna blottläggs under sommaren, så är de ofta täckta av stora sjok av kransalger (Figur 4). Det är oklart hur mycket det påverkar dvärgagen, men innan kransalgerna har torkat ihop och smulats sönder kan knappast dvärgagen gro på dessa partierna.

Sövdesjön

Vombsjön är emellertid inte längre den enda växtplatsen för dvärgagen i Sverige. Den 5 oktober 2019 hittade nämligen Joa Niskakari mycket oväntat 3 ex på östra stranden av Sövdesjön vid Saxeröd. Jag såg uppgiften på Artportalen och undersökte växtplatsen redan dagen därpå. Från 15 m söder om bäckmynningen och ca 275 m norrut kunde jag räkna in sammanlagt 31 ex. De växte på en sex till åtta meter bred remsa med blottad, fuktig sand-

strand som var kraftigt trampad av kreatur (Figur 5). I den glesa vegetationen av strandväxter fanns också strandpilört *Persicaria lapathifolia* subsp. *lapathifolia*, rödmålla *Oxybasis rubra*, blåmålla *O. glauca*, vägtåg *Juncus bufonius*, samt mer sparsamt sumpfräne *Rorippa palustris*, brunskära *Bidens tripartita* och nickskära *B. cernua*. Följeväxterna var med andra ord i stort sett de samma som vid Vombsjön (Wittzell 2014).

I kikaren såg jag att det verkade finnas sandstränder även på den motsatta, västra sidan av sjön. Därför undersökte jag alla de öppna strandpartierna längs västra stranden några dagar senare. Här fann jag 33 ex på den flacka stranden precis norr om bäckmynningen vid Holmabacken (Figur 6). Det fanns fler strandpartier som verkade vara fullt möjliga för dvärgag, t.ex. vid pumphuset 450 m norrut, men inga fler individer kunde påträffas. Det ska nämnas att den östra växtplatsen ligger i Sövde socken och den västra i Blentarps socken – bägge två i Sjöbo kommun.

Fyndet vid Sövdesjön var väldigt oväntat, eftersom arten aldrig har påträffats där tidigare (Lindberg 1977). Däremot förekom den

Figur 5. Östra stranden av Sövdesjön med växtplatsen för dvärgag 6 oktober 2019.

Foto: Håkan Wittzell.

Figur 6. Västra stranden av Sövdesjön med växtplatsen för dvärgag 10 oktober 2019. Foto: Håkan Wittzell.

under en lång period vid Krageholmssjön ca 8 km SSO Sövdesjön. Där samlades den senaste gången 1914 (J. Snell i herbarium Oskarshamn). Liksom många andra slättsjöar kantas Krageholmssjön numera av en vassbård, som gör att där inte finns några lämpliga växtplatser för dvärgag. Även Sövdesjön kantas till större delen av vass. Just västra och östra stranden betas dock av kreatur, vilket gör att det sandiga underlaget hålls öppet och att det på sensommaren uppstår bra växtplatser för dvärgag. Till skillnad från Vombsjön är kreatursbetet därför en förutsättning för att dvärgagen ska finnas kvar vid Sövdesjön.

Vid Sövdesjön har jag märkt att en del plantor av dvärgag ligger lösryckta eller dåligt rotade på sanden. Jag misstänker att det kan vara rastande grågäss som nafsar efter dem och då råkar dra upp dem. Sannolikt har det inte någon större påverkan på beståndet, men det kan vara värt att uppmärksamma.

Vid mina inventeringar av dvärgagen vid Sövdesjön har jag påträffat 64 ex 2019, 81 ex 2020 och 245 ex 2021 (Tabell 3). Det verkar

alltså som om arten har en ganska stabil förekomst vid sjön. Antalet exemplar på västra och östra stranden verkar dessutom så här långt starkt korrelerat varje år. Bägge stränderna är därför viktiga för arten.

Med tanke på att dvärgagen är väletablerad på bägge sidorna av sjön förmodar jag att den har funnits vid sjön i åtminstone några decennier. Under den senaste inventeringen av Skånes flora (Tyler m.fl. 2007) gjordes bara ett fåtal besök på de aktuella stränderna (artportalen.se, läst 2022-09-07). Sven Snogerup besökte växtplatsen på västra stranden 2 juli 1992, men även om dvärgagen skulle ha förekommit där det året, så var det säkert för ti-

Tabell 3. Antalet plantor av dvärgag på västra resp. östra stranden av Sövdesjön 2019–2021.

	2019	2020	2021
Västra	33	45	122
Östra	31	36	123
Totalt	64	81	245

digt på sommaren för att hitta den. Särskilt västra stranden är lite otillgänglig på grund av vägbommar och diken. Med tanke på dvärgagens sena uppträdande på säsongen är det inte omöjligt att den kan ha funnits vid sjön rätt länge utan att upptäckas. Hur långt tillbaka är givetvis omöjligt att säga. Det är inte heller möjligt att veta hur dvärgagen kom till Sövdesjön, men det är värt att notera att växtplatserna vid Sövdesjön ligger 13 km SSO Vombsjön. Det bör förekomma ett visst utbyte av änder och gäss direkt mellan sjöarna, eftersom det inte finns några mellanliggande sjöar.

Framtiden

Mina inventeringar visar att förutsättningarna för dvärgagen vid Vombsjön och Sövdesjön – och därmed i Sverige – är ganska goda på kort sikt även om antalet varierar mycket mellan åren, särskilt vid Vombsjön. På lite längre sikt kommer det sannolikt att vara avgörande för dvärgagen att det inte sker några drastiska förändringar av vattenregleringen vid Vombsjön, utan att de sandiga strandavsnitten blot-tas på sensommaren, men inte mer permanent så att de växer igen. Vid Sövdesjön, där svängningarna i vattenståndet verkar vara mindre, är det istället avgörande att betet bibehålls, så att stränderna hålls öppna.

I mån av tid har jag för avsikt att fortsätta följa utvecklingen för dvärgagen vid bägge sjöarna. Åtminstone vid Vombsjön är det nödvändigt med minst två inventeringstillfällen för att kontrollera vattenståndsutvecklingen och täcka in både tidigt och sent grodda bestånd. Har man bara möjlighet till ett besök så brukar 5 till 10 september vara en optimal tidpunkt. Som fyndet vid Sövdesjön visar, kan det finnas relativt fräscha exemplar en bit in i oktober, men andra år kan flertalet individer redan vara tämligen vissna vid den tiden.

Tack

Tack till Åsa Håkansson vid Sydsvatten AB, som har gett mig tillgång till mätningarna av vattenståndet i Vombsjön, samt Göran Mattiasson och Rune Svensson för uppgifter om dvärgagen vid Vombsjön.

Litteratur

- Lindberg, P. 1977. Dvärgagen (*Cyperus fuscus*) i Sverige. *Svensk Bot. Tidskr.* 71: 69–77.
- Tyler, T. m.fl. (red.) 2007. *Floran i Skåne. Arterna och deras utbredning*. Lunds Botaniska Förening, Lund.
- Witzell, H. 2014. Dvärgagen återupptäckt i Sverige efter 63 år som utgången. *Svensk Bot. Tidskr.* 108: 68–76.

Dvärgag *Cyperus fuscus* ur Kops, J. 1872, *Flora Batava*, Vol. 14, t. 1064.